

Kocsis Árpád

„EGY” BECSKEREKI VÁRADY CSALÁD TÖRTÉNETE

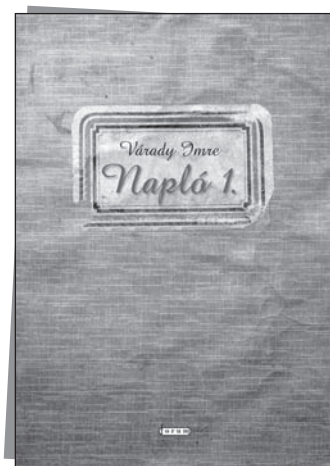
The History of “a” Várady Family from Becskerekek

Várady Imre: *Napló I.* 1867–1910. Kézirat-előkészítés és előszó: Várady Tibor. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2011

Irigylem a nagybecskerekieket. Irigylem azon világ miatt, amely Várady Imre *Naplójából* elem tárult, s amelyet több nemzetiségből összegyúrt légkör, a kiegyezés utáni kisvárosi milió, hivatalos órák utáni délutáni kuglizások a vén vadgesztenyefák alatt, nyugodt polgári élet, sörcsapolások, s – a mából szemlélve – 100–150 éves történelem és politikus életpályák alkotnak. Irigylem őket annak tudtával is, hogy egy letűnt korba pillanthatok merengve, amikor Várady Imre *Naplójának* első kötetét veszem a kezembe. A feljegyzések lezáródása (1948. november 7.) óta 63 esztendő telt el, a *Napló* első bejegyzésétől (1883. május 18.) számítva 128. Ha Várady Imre apjának feljegyzéseit tekintjük kiindulópontnak, melyek úgyszintén belekerültek a *Napló I.*-be, máris a 48-as forradalom utáni esztendőkből járunk. Azóta a vadgesztenyefákat törzsükön vágják, az utolsó kuglibabuk is eldőlték, a sörkerteket pedig felváltották a kávézók. Marad az emlékezés.

MARAD AZ EMLÉKEZÉS

Várady Imre *Naplója* a legjobbkor hagyta el a nyomdát. Az írók és más közéleti személyiségek újabban mind gyakrabban jelentetik meg én-kronikáikat és visszaemlékezéseiket. Az idei magyarországi Ünnepi Könyvhéten – melyen a Forum Könyvkiadó először mutatta be Várady írásait – három további napló is megjelent: Szabó Magda *Liber Mortis* (Halottaskönyv) című könyve, a Hollandiában és Németországban tevékenykedő író és tanító Kibédi Varga Áron naplója és Márai Sándor naplófolyamának tize-

dik kötete. Igen illusztris körbe került tehát a nagybecskereki ügyvéd, honatya és a szerb parlamenti képviselő visszaemlékezése.

Egyrészt visszaemlékezésekről, másrészt pedig naplóról beszélhetünk. S bár a könyv címlapján, pontosabban (az iskoláskoromra emlékeztető, piros-kék rettel befuttatott) vignettán is az áll: *Napló I.*, ha mindenképp műfaji besorolást kellene adnunk, memoár-naplóról beszélhetnénk. Egyrészt Váradyból hiányzik az (írói-politikusi) naplóírói becsvágy, az az igen sokat emlegetett Witold Gombrowicz-i „Hétfő–Én. Kedd–Én. Szerda–Én. Csütörtök–Én.”-féle attitűd. Másrészt a múlt megszépítése, ahogyan ezt Thomas Mann cselekedte, amikor a weimari káoszban nagyon várt egy erős kezű vezetőre, Hitler hatalomra jutása után viszont ezek a naplórészletek csendesesen „elveszejtődtek”. Várady Imre naplóírói hozzáállása inkább Szentkuthy Miklósa, Füst Milánéra és Márai Sándor feleségének, Matzner Ilonának szemléletére emlékeztet, akik élettörténeteiknek a legapróbb részleteit is dokumentálták. Várady Imre esetében ez a feljegyzéseken kívül azt is jelenti, hogy minden hivatalos és félhivatalos, családi és üzleti ügyiratot, levelet és okiratot, de még vasúti kedvezményről szóló igazolást is elraktározott. Várady világa ily módon épül fel: bizonyítványok, tanúsítványok, párbajjegyzőkönyvek és naplóbejegyzések egymást igazoló valóságából.

Várady Imre felbontja az időrendet is, s ezzel is erősíti meggyőződésünket, hogy nem naplót, nem „csak” naplót olvasunk. A könyvben megközelítőleg sem napról napra bonyolódnak a cselekmények. Az első fejezet is már *in medias res*szel indul, hiszen a második világháború után találjuk magunkat, amikor az ügyvédi talárt odahagyva, immár nyugdíjba vonulva, 81 esztendősen dr. Várady Imre, lányának kérésére visszaemlékezéseinek megírásába kezd. Már a mód is árulkodó, ahogyan a *Napló* készül, ugyanis nem talál hozzá megfelelő füzetet, nagy a papírhiány, így hát az ügyvédi irodájából kiselejtezett régi papírlapokra, fedőlapokra rovdódnak a sorok. Az írások címe is a szedett-vedett írásfelületre utalnak: „Laza lapok”. Ide kerülnek elsőként a családról való bejegyzések is. E fejezet több szempontból is érdekes számunkra. Mert noha megtudjuk, hogy például a becskereki Váradyak Tolna megyéből és a Szegedhez közeli Deszkről származnak, továbbá, hogy Várady Imre szülei sorozatos véletleneknek köszönhetően találkoznak és kerülnek végül Torontál vármegye székvárosába, Becskerekre, tehát rengeteg adalékot megtudunk a Várady családdal kapcsolatban, mégis érezzük: itt elsősorban nem a família a lényeges, hanem a kor. A *Napló* nem „a” becskereki Várady családról szól, hanem (s ez jelentőségéből mit sem von le:) „egy” becskereki családról, amely történetesen a Várady família.

Érdekesek a *Napló* írójának szögletes zárójelbe tett kiszólásai is, számomra ezek a könyv legmegkapóbb sorai. Például az 1944/45-ös magyarországi és jugoszláv orosz bejövettel felszabadulás-ként jegyzi Várady, a család történetének taglalásakor pedig így fakad ki: „Békebeli jó töltőtollamat, immár a má-

sodikat, íróasztalomról elcsenték. Kénytelen vagyok itt készült, jugoszláv honi gyártmányú töltőtollal kínlódni, s ezzel folytatni az emlékezések továbbírását.” A *Családom* alfejezetben jelennek meg az apa, Várady József „Emlékezései” is 1849 májusából, a Windischgrätz csapatai elleni verpeléti és isaszegi csatáról. Napló naplót idéz tehát, mint valami újabb kori regényben. De ne tévelyedjünk el: a *Napló I.* maga a valóság.

MAGA A VALÓSÁG

A valóság, mely nemegyszer mesei fordulatot vesz. Például 1849 májusában, Budavár bevételekor, amikor a szabadságharc különböző ütközeteit járó két Várady fivér összetalálkozik, majd Világos után együtt bujkál a becskereki plébánián. Ugyancsak a mesei fordulatokat juttatja eszünkbe a begaszentgyörgyi szerb pap és a község jegyzője közötti peres eljárásról szóló rész. A jegyző feszületre tett kézzel megesküszik, hogy igazat beszél, s ezzel a pópát a bíróság pervesztesnek mondja ki. (E fordulat jogi szempontból is tanulságos lehet.) A pap keserű dühében térdre ereszkedve Istenhez fohászkodik, kérve, hogy a hamisan esküvőre sújtson le haragja. Az égben a pápa meghallgatásra talál. Az est beálltával borgőzös fejjel a jegyző homokfutóra ül, s elhajt a bánati éjszakában. Wejisz Oszkárt csak másnap reggel találják meg nyakcsigolyatöréssel az árokba fordulva. A falu népe a baleset helyén később emlékkeresztet állított, s Várady Imre vőlegény korában arra kocsikázgatva mindig el-elmereng az életről, ha a keresztre tekint. A mesék viszont máskor metsző élességgel fordulnak vissza a valóságba. Így történik ez Várady édesanyjának esetében is, aki három kisgyermekét tizenhárom nap alatt veszítette el, s aki e feletti fájdalomban az örülethez sodródott közel. A temetőből kellett visszavonzolni, mert a friss hantok alól gyermekeinek sírását hallotta elcsitíthatatlanul.

ELCSITÍTHATATLANUL

Várady Imre mindent aprólékosan dokumentál. Nagybecskereki házuokról vázlatrajzot készít, iskolai bizonyítványait rendre megőrzi, s mellékeli a naplókhoz, de feljegyezte tanárainak, osztálytársainak nevét is, s ez utóbbiak sorsával is foglalkozik. Érdekes, hogy az 1877/78-as gimnáziumi első osztályba még 56-an jelentkeznek, de a nyolcadik végére 18-ra fogyatkozik a számuk. Várady eltökélttségét bizonyítja feltüntetett napirendje: éjjel 11 és 12 között még a latint magolja, de reggel a kakasokkal ébred, 6:30-kor már reggelizik. „A plébánosunk erővel papi pályára szeretne léptetni, de nem lehet, nem – nincs hozzá hivatásom – és vége! [...] Jogász akarok lenni! Ehhez érzek hajlamot is, hivatást is és határozott vonzalmat. Igaz, hogy mihelyest azt mondom vkinek: jogász leszek –

mindjárt azt gondolja: egy ember-nyúzóval több lesz. – Pedig korántsem!” – Így tusakodik magában a tizennyolc éves fiatalember. A rendszeres munkavégzést az érettségi letétele után sem hanyagolja el. Ekkor már Budapesten találjuk, az egyetemen, a millennium forgatagában. Már az első hetekben felkeresi az Országházat a Sándor utcai palotában. Az ülésterem karzatáról lepillantva Apponyi Albertet, Jókai Mórt (!) és Tisza Kálmánt látja a padokban tanakodni. Közben zajlik az ifjúság élete is, Várady több párbajban segédkezik, esetleg vezetője vagy (ritkán) résztvevője is ezeknek. A „harczéptelenségig” folytatott – amúgy törvényileg tiltott – vívőküzdelmekről („Szúrás kizárva.”) jegyzőkönyv készül. Várady ezen jegyzőkönyveket is megőrzi.

A harmadik évfolyamot a becskerei fiatalember Triesztben tölti rendes katonai szolgálatának letöltésével. Sajnos a monarchiabeli katonáskodásról keveset ír *Napló*jában, minél gyorsabban szabadulni kívánt Triesztből. (Pedig, mint megjegyzi, naplószerű feljegyzéstöredékek ebből a korszakból is fennmaradtak. Úgy látszik viszont, hogy a nyolcvanhárom éves naplóíró a katonai élményeit megtartotta magának. „...e régi írásokat végiglapozva, e feledhetetlen katonaev különös hatású mozzanatait újból átérzem, újból átélem.”)

Érdeemes kitérni a *Napló* nyelvi sajátosságaira is. Két példát említek. Triesztbe utazván a katonák Ljubljánán, azaz: Laibachon keresztül jutnak el, amely akkor még igazán nem lehetett „fővárosi” rangú, Várady nem is veszteget rá sok szót; s a regrutáció helyett, a fiatalok katonai vizsgálatát „asszentálásnak” nevezték. Apróságok ezek, de a *Napló* valósága ezen apróságokból épül fel. Elmenni ezek mellett nem lehet, csakúgy, mint az egyetem negyedik osztályának elvégzése utáni diplomakiosztóról megőrzött esküminta mellett. Ennek szövegét már akkor ódonnak érezte Várady, ki tudja, mikor íródott tehát? „...minden igyekezetemet oda fordítandom, miszerint tehetségem és viszonyaimhoz képest a jogi és államtudományok általam is előbbre vitessenek, s ekkép is hazám díszé s a közmíveltség öregbedjék és virágzást lásson – mondta fel a jogtudor esküjét Várady 1889 júniusában. – Isten engem úgy segéljen.”

ÚGY SEGÉLJEN

Az élet egészen más oldalára adnak betekintést Váradynak a feleségéhez címzett szerelmes levelei, melyekre a válasz németül érkezett Begaszentgyörgyről. Közben pedig az ügyvédi munka mellett a naplóíró politikai babérokra is tör. Hamarosan a megyei bizottság tagjai között találjuk, majd országgyűlési jelölt, 1905-től parlamenti képviselő. A korteskedésben nem kisebb személy segít neki, mint Apponyi Albert gróf, akitől nemcsak a szónoklás mesterségét tanulhatja el, de fizikai ismereteket is szerezhet. Történt ugyanis, hogy a becskerei választási beszéd előtt elkezdett esni a hó, a rendezvény szervezőinek pedig főtt

a feje, hová helyezték át a szabadban felállított pódiumot. Apponyi azonban megnyugtatta a társaságot, jobb hír nem is kellett neki – mondotta –, hiszen a hó kitűnően vezeti a hangot, mondandója hihetőleg mindenkihez el fog érkező. Ki tudja, talán éppen a hóesés segítette tehát hozzá Váradyt az országgyűlési mandátumhoz!

A naplólíró a társadalom kitűnő jellemzését adja a Nagybecskereki Szőnyeggyár csődeljárásáról megemlékezve is. A tulajdonos könnyelműen állt hozzá a részvénytársaság dolgaihoz. Noha anyagi fedezete nem volt hozzá, számos újítást, építkezést hajtatott végre. A nagybecskereki cserepesek, ácsok, mázolók és napszámosok meggondolatlanul hitelezték meg a gyárat munkájukkal, többen közülük az építési anyagot is a sajátjukból biztosították. A szőnyeggyár országszerte jó nevű volt, senki sem gondolt a krachra. Végül mégis az történt, hogy a gyár nem tudta eladni fonalait, gyapottermékeit, s a hitelezők legnagyobb megrökönyödésére, az egész város iparosságát végveszélybe sodorva, csődöt kért maga ellen, mondván, fizetéseképtelenné vált. A gyár vezetője a csődgondnokságot egyik ügyvédismerősének szerette volna juttatni, s terve félig-meddig sikerült is. Ám az igazság (újabb mesei fordulat) végül győzedelmeskedett, s Várady Imre került a gondnoki posztra. A vezetőség nem kerülhette el a bűnvádi feljelentést. A szőnyeggyárat végül a Bácskában ismert „milliomos nábob”, Dungyerszky Lázár vásárolta fel.

Várady a parlamentben is fáradhatatlan, noha az Osztrák–Magyar Monarchia már „fáradóban”. A tanítók fizetése melletti kardoskodást és a katonaságban a magyar nyelv érvényesüléséért indított harcát odáig vitte, hogy maga Apponyi üzentetett át hozzá, hogy most már fogja vissza magát, a kormány költségvetésének lehetősége és az ő türelme is véges. „Nagyon nehéz annak a hadvezérnek helyzete, akire a saját táborából lövöldöznek.” – szölt Apponyi figyelmeztetése. Várady Imre azonban tántoríthatatlan. „Engem azonban kötött a tanítóknak adott ígéretem, s így igyekeztem is ezt beváltani.”

A *Napló I.*, noha az 1867–1910-es éveket dolgozza fel, a sajtóságos, felbontott, meg-megszaggatott időrendhez híven 1955-ben fejeződik be, amikor a népes Várady család Imre képviselővé választásának ötvenedik évfordulóját ünnepli. Az összejevetel, míg a likőrös üveg és a képviselőfánkossal tálcán körbejár, kitűnő alkalom az összegzésre is. Várady Imre gyermekei sugárirányban röppentek szét a családi házból, s leszármazottjai Hollandiában és Budapesten csakúgy megtalálhatók, mint Horvátországban vagy éppen Dél-Amerikában. Nehéz is összeszedni és végigkövetni mindenki életútját, szinte lehetetlen.

De hálásabb feladatot nehéz elképzelni.

HÁLÁSABB FELADATOT NEHÉZ ELKÉPZELNI

A kutatómunka Várady Imre nemzetközi jogász unokájában, dr. Várady Tiborban öröklődött. Ő volt, aki nagyapja feljegyzéseit egybegyűjtötte, alcímekkel látta el, és kiadatta. Csak remélni lehet, hogy a történet folytatódik, hamarosan megjelenik a *Napló* második és harmadik része is. Hiszen nem öncélú vállalkozásról van szó, ahogyan erről a bevezető fejezetet jegyző Várady Tibor is ír: „*A történelmet az iskolában (így vagy úgy) megtanuljuk. Feledésbe merül azonban az élet. A feledés különösképpen akkor fenyeget, ha az eseményekkel együtt eltűnnek az emlékhordozók is. Nemigen van már Nagybecskereken, aki továbbadja, a német vagy a zsidó mindennapok emlékeit. A fennmaradás küszöbére került a magyar emlékezet is.*”

Nagybecskereken újra esni kezd a hó, tekebábuk dőlését hallom, megbokrosodott lovak vágatását, szekér dőndülését s a hordó buffanását, ahogyan csapra verik az árnyas vadgesztenyefák alatt.